

RÁCZ JÁNOS

SZOMSZÉDAINK HELYNEVEI X. NEM KÖZVETLENÜL SZOMSZÉDOS KÖZELI TELEPÜLÉSEK

FELSŐÖRS

Alsóörstől északra 3 km távolságra, a festői Malom-völgy fölött emelkedő sziklabércen fekszik Felsőörs. A bővizű forrásokban gazdag vidéken a határban talált régészeti leletek tanúsága szerint már az őskor embere megtelepedett. Legrégőbbi birtokosai a prépostság, a veszprémi káptalan, az Örsi, későbbi nevükön a Batthyány, és a Fajszi Ányos, a Babocsai, a Tallián családok tagjai. 1946-ig Zala megyéhez tartozott. Eleinte csak Örs néven azonosították, az *Örs* helynév legkorábról egy 1131 körüli oklevelében maradt fenn: *Vrsu* (FNESz. 50), majd 1269: Örsvölgye: valle *Vrs* (ZO. I: 55), 1319: örsi tizedkerület: „decimas de cutello *Vrsiensis*” (VR. 53), 1339: nobilem de *Vrs* (ZO. I: 348). A XIII. századtól már két településről írtak „alsó” (inferior) és „felső” (superior) Örsről. 1318: *Superior villa Vrs* (Cs. III: 89), 1352: *Vrs superior* (uo.). Később nevezték még Kővágóörsnek vagy Vágóörsnek, illetve Nagy-Örsnek is, 1341: *Kwvagogwrs* (Cs. i.h.), 1380: *Kuuiagours* (FöÉ.), 1341: *Wagowrs*, 1452: *Kewwago Ewrs* al. nom. *Nag Ewrs* (Cs. i.h.). A végleges elválás 1478-ra esik, amikor Vetési Albert veszprémi püspök Alsóörsnek önálló plébániát adott, 1531: *Felsew Ewrs*, 1548: *Felsewrs* (FöÉ.), 1564: *Ersy, Zalawege Erssy*, 1616: *Fölsö Örs* al. *Zalavegh Eörss* (ZO. I: 169), 1617: *Fölsö Örs* (ÉP.), 1664: *Fölsö Örs* (Vk.hh.jk. Nr. 10), 1668, 1691 és 1696: *Fölsö Eörs*, 1718 és 1765: *Fölsö-Eörs*, 1769 és 1772: *Fölsö-Eörs* (FöÉ.), 1834: *Fölsö Örs* (TudGyűjt.), 1840: *Felsőörs* (VEML. Az alsóörsi Nem. Köz. jk., B116), 1851: *Fölsö-Örs* (Fényes), 1922: ua. (K2.). Mint látható a névtörténetben, a középkorban gyakran nevezték Felsőörst *kővágó* vagy *vágó* jelzővel, mert határában malom- és más kövek készítésére alkalmas kőanyagot fejtettek. Ennek a jelentőségére utal, hogy a XIII. században *kőhordóút* nevet említenek az oklevelek. Mivel Veszprém körzetében jó kőanyag nincs, az Örs körzetében bányásztak, kiváló minőségű és jól faragható vörös követ használták fel a veszprémi vár erődítési munkálataihoz. Kocsikkal hordták ezen az úton, amelyet hosszú századokon át *kőhordóútnak* (1323: „viam *Keuhordovth* dictam” [ZO. I: 168]) nevezték. A határban még 1832-ben is működött egy kőbánya, amelynek anyagából ajtó- és ablakköveket, valamint sírkereszteket készítettek tájjellegű

permi vörös homokkőből, valamint az ezt tarkító fehér dolomitból.

A néphagyomány szerint a település *Örs* vezérről kapta a nevét. A vidék későbbi neve, *Örs királyi föld*, azt a hitet táplálta, hogy talán a „hét honfoglaló vezér” között szereplő *Örs (Vrs)* vagy *Örsur (Vrsuuru)* vezér szállásterülete volt ez a térség. Azonban a legkorábbi magyar krónikák, köztük az 1358-ban írott *Képes Krónikában* egyértelműen azt írták, hogy „A hetedik kapitányt *Örsnek* hívták. Az ő nemzetségének a Sajó mellett volt a lakhelye”. Annyi azonban tény, hogy a településnév személynévből származik. Az összetett helynévben a megkülönböztető szerepű *Felső-* jelző *Alsóörs* előtagjával van korrelációban.

A Felsőörs község helyén épült településtől délkeletre, a mai *Középsok* nevű dűlőben is volt házcsoport, a kora Árpád-kori harmadik település, *Középsok* (R. 1996: 35), I. Alsóörs szócikkében. Ugyancsak Felsőörs határában volt *Pesze*, az elpusztult falu a mai *Köveskút-pusztától* délkeletre feküdt, templomának faragott köveiből néhány a Prépost-kertben ma is látható. II. András király (1205 – 1235) Örsi I. Miskének 1207-ben a veszprémi várbirtokhoz tartozó *Pesze* falu (1235: *Pisce, Pesce* [FöÉ.], 1323: *Pescey* [uo.], 1352: *Pesze* [ZO. I: 533]) földjeinek több részét adományozta. Az ugyancsak Rátold nemzetségből való *Peszey*-családnak is (akik a veszprémi vár katonáskodó nemesei voltak) voltak birtokai, ezeket *Peszey Pál (Galli de Pezey)* szerezte. (Egy 1449. évi *Pezefidde* [H. II: 582] adat is talán *Pesze*-földje.) Később sík szántó lett a régi falu helyén, de a neve helynevekben is megőrződött; vö. 1852: *Peszej* (C.), 1922: *Peszely* (K2), 1857: *Peszei-dűlő* (VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331), 1857: *Peszei itató* (FöÉ.), 1857: *Peszei-völgy* (uo.), a mai *Köveskút-pusztától* délkeletre feltörő *Peszei-kútnál* (1845: *Peszékút* [Bedy 98], 1846: *Peszékut* [FöÉ.]) ered a Malom-völgyi-patak felső szakasza, a *Peszei-patak* (1320: rivulum de *Pezey* [uo.]), öt és fél ezer éves edénycserepeket és kovaköpengéket találtak az ún. *Peszei-forrás* (a középkori iratokban szereplő *Mosókút*) környékén. A *Pesze* településnév esetleg a *Peszér* helynévvel függ össze, és akkor királyi szolgálatban levő vadászkutya-gondozók lakóhelyé-

re utal. A Peszey-család 1269-ben, a veszprémi káptalan, mint hiteleshely bevonásával határjárást tartott birtokain, XIII. századi hely- és dűlőnevek őrződtek meg az okiratban (ZO. I: 55 – 56). Az elsőnek említett *Hosszú-völgy* (*Huzzeweg* [uo.]) a birtok északi felében volt, a mai *Köveskút-puszt*a körzetében. Ettől keletre terült el a ma napjainkban *Szobahelynek* nevezett dűlő, a *Zabaazou* (1282-ben kelt oklevélben *Zabadozow* [uo.] földje, azzal a megjegyzéssel, hogy a határrész a Peszéről Szentkirályszabadjára vezető út mentén van. (Római romterületet takar itt a föld [VeMR. 190. 44/7]). A *puteo Musoukuth* (*Mosó-kút*) talán a peszei forrás volt. A határjárás végén említett *Velermerius* nevű halastó Fajszt település irányába esett, a Talján-kút egy kis patakot táplált, amely a vizét a *Velermerius*-nak (1269 után, 1383: „prope locum ubi *Welermerius* piscinam habuisset” [Ve.] nevezett halastóba vezette. A további dűlő- és helynevek azonosíthatatlanok: *Nogteluc* (azaz Nagytelek) vagy *Labasheg* (Lábashegy), *Pylharazta* nevű hegy (valakinék a harasztja lehet a helynév), a *silva Kerch* (azaz Kercs-erdő), végül a *Bordachege* nevű hegy, a két utóbbi személyneves lehet.

Felsőörs – Szövetkezet; Kövess-kastély; Fő utca képeslap (1929)

forrás: <https://gallery.hungaricana.hu/hu/VendeglatoKepeslap/948/?list=eyJxdWVyeSI6ICJGZWxzXHUwMTUxXHUwMGY2cnMifQ&img=0>

Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum
Letöltés ideje: 2019. július 20., 6 óra 45 perc

A felsőörsi határ későbbi mikrotoponimái közt régi időkre visszanyúló története van a *Miske-tetőnek* és a *Miske-palotának*. A falutól délre egy kilométernyire, egy régen *Horh*-nak nevezett dombon (1357: „in loco vulgariter *Horh* vocato” [FöÉ.]), a ma *Miske-palotának* vagy *Miske-tetőnek* nevezett magaslat tetején a Ratold-nembéli Buhna

ispán és annak fia, Ugra ispán kőből rakott palotát („palacium lapideum”) építtetett az 1130-as években. Ugra ispánnak két fia volt: Belus és Suinmur ispánok, akik már osztoztak az addig egységes családi birtokon, Belus ispán kapta Örs várát, ettől kezdve nevezte magát *Örsi* (*de Vrs* [uo.]) néven a család. A palotát a legkorábbi források várnak nevezték (1151: *castrum Vrs*), későbbi megnevezése „palota” volt (1299: *pallatium de Vrs* [uo.]). Híres magyar főnemesi család, a Batthyányak ősei, akik a nevüket viselő Miske-tetőn palotát építtettek, a *Miskepalota* (1650: *Miske palota* [FöÉ.], 1845: *Miskepalota* [Bedy 98], 1857: *Mikepalota* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331]). Az elnevezést valószínűleg az építtető unokájáról I. Miskéről kapta. A XIX. század közepén még jelentős romjai álltak, napjainkra már nyoma sincs. Minden valószínűség szerint lakótorony lehetett (ZO. I: 115). 1401-ben Kővágóörsi Pál fia Mátyás el akarta zálogosítani a család ősi fészket, Batthyány György esztergomi várnagy és fiai, László és Albert, azonban tiltakoztak a veszprémi káptalannál, és felajánlották a zálogba kért pénzösszeget. Végül az ősi palota nem került idegen kézre (uo. II: 308). A *Miskekeresztet* két elpusztult fakereszt helyére állíttatta Vurglich Ágoston prépost 1912-ben vörös homokkőből öntvény feszülettel és táblával. Felirata: V. Á. 1912. Ma kedvelt kirándulóhely, szép kilátással a Balatonra, a Malom-völgyre és a községre. Összefügg a Miske személynévvél a *Mikusharasztja* (1376: ZO. II: 165, 1740: *Haraszt* [VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 204], 1857: *Haraszt* [FöÉ.]) dűlő, valamint a *Miske* (1318: *Mykus* [uo.], 1852: *Miske* [C.]), *Mikepalota oldal* (1858: K1, 1922: K2) nevű dombos erdő, cserjés terület neve is.

A határ legfontosabb völgye a meredek oldalú, északnyugat-délkelet lefutású *Malom-völgy* (1852: C., 1857: FöÉ., 1858: K1, 1922: K2), az egykori külterületi dűlőnek a falu felé eső, fokozatosan beépülő része. A régi *Malomvölgyi ut* ma a Hóvirág utca. A V alakú völgy eróziós hatásra kiszélesedő közethasadék, keskeny aljába a patak bevágódik. A Malomvölgy Oktatási és Szabadidő Központ az erdőben, a Malom-patak partján fekszik. A 2012-ben átadott Malomvölgyi Tanösvény 8 állomáson mutatja be *Felsőörs* növény és állatvilágát. A község legjelentősebb vízfolyása a völgyben csörgedező *Malom-patak*, *Malom-völgyi-patak* vagy *Malom-völgyi-séd*, amelynek a vize a Lovasi-séden keresztül jut a Balatonba. Régen több vízimalom is működött a völgyben, a völgy és a patak innen kapta a nevét, de dűlőnévben is szerepel; vö. *Malomvöl-*

gyi-rétek (1857: VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331). A Malom-patak mentén található a falut ellátó ivóvíz-kitermelő kutak, a malom-völgyi vízbázis nevei: *Fő-kút*, *Al-kút*, *Király-kút*. A Király-kút (1858: *Királykut* [DLo.]) a monda szerint azért kapta a nevét, mert Mátyás király ivott a kút vizéből. Kedvelt úti célja a túrázóknak. Nem messze, a *Király-kúti-értől* északra található a Szeleta-kultúra korából való vörös-festék bánya. A Malom-völgyi újkőkori telepmaradványok közül, kis medencéből csermely csörgedezik a Malomvölgyi-patakba, melyet az *Alsókút*, *Alkút* (1299: puteum *Olkwth* [FöÉ.]) vagy *Alacsonykút* (1269: puteum *Alasonkutha* [ZO. I: 55], 1340: puteum *Olasun* [uo. 390]) forrás táplál. Neve dülőnevekben is fennmaradt; vö. 1449: *Alaz* völgy (H. II: 582), 1780: *Alkut* völgy, 1857: *Alkút-völgy* (FöÉ.). A *Fő-kút* (1740: *kútfő* [VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 204]) neve szintén szerepel dülőnevekben; vö. 1668: az *Kit Dülőnek* hívnak az *fő Kútra dül* (ZML. IV. l/g. T-43. Felsőörs Nr. 3), 1682: *Főkútra dülő* (FöÉ.), akárcsak a *Középső-kúté* (1773: *Középsőkutra dülő* [VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 244], 1773: *Középsőkút* (FöÉ.). A *Millenniumi Emlékpark* a Fő-kútnál létesült.

Az ezekből a forrásokból folyó víz (1808: *Forrás-vize* [FöÉ.]), a későbbi Király-kút vagy Malomvölgyi-patak vize hajtotta a *Prépostsági malom* kerekét. A mindenkori prépost-plébános javadalma volt, az elhagyott régi malomépületet a közelmúltban istállónak használták. 1857-ben a kismemességnek újból felépítendő malomhoz szükséges területet a Malom-völgyben jelölték ki (uo.). Az *Udvári-féle malom* kerekét is a séd vize hajtotta, a már nem működő malmot egykori tulajdonosáról nevezték el. A Malom-völgy felső szakaszán, a *Forrás-hegy* nyugati oldalában található a Felsőörs Forrás-hegy geológiai bemutatóhely. Egykori könyverő hely, földtani, őslénytani, rétegtani érdekességekkel, a Triász-tenger üledékeinek és a Föld tűzhányóműködésének több százmillió éves megkövült maradványai tekinthetők meg.

A prépostság tulajdona volt egy gyümölcsös, amely a forrásokban *Szilvaköz* (1317: *Zylva*, 1338: *Zylvakuz* [R. 1996: 51], 1340: *Zylvakuzu* [ZO. I: 390.], 1350: *Zylwakuz* [FöÉ.]) néven szerepel. Ugyancsak gyümölcsfák meglétére utal a *Meggyespuszta* (1383: *Meggyesmező* [uo.]) határrész, vagy a *Cseresznyés* (1740: VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 204) elnevezése. Erdei gyümölcsre utal a *Magyal* (1740: uo.) és a *Csipke* (1857: FöÉ., 1922: K2) dombos erdő, továbbá a Déllő része, a *Körte-megye* nevű dombos legelő, a rajta nőtt egykori vadkörtefákról

nevezték el, valamint a *Berkenye-mál* helynév. Erdei fákról nevezték el a *Fenyőfő*, a *Hársfa* (1857: uo.) és a *Nyíresvölgy* (1320: (*Nyreswelg* [uo.]) határrész, valamint a *Négyszögűcser* erdőt (1439 u.: *Negzeghwcher* [R. 1996: 65], 1470: *Negzeghwcher*; *Negzeghwcher* [uo.: 51], 1650: *Negi szegd föld* [uo. 52]). A Négyszögűcser helye a Somlyó-hegy mögött lehet, mivel 1650-ben a helyét így határozták meg: „szűk torokban Somlio megeth az Negi szegd föld”. Az erdőt 1470 körül irtották ki szőlőültetés céljára (Vk.m.lt. Füred 16). A *Cseridülő* (1539: Bedy 63), a *Cser* (1677: *Felsőcser*; 1844: *Cser*; 1857: *Alsó- és Felsőcser* [FöÉ.], térképeken 1852: C., 1858: K1 és 1922: *Cser* [K2]) határrészben jobbágyi erdők-legelők terültek el. A mai Aprós-erdő körzetében volt a *Makkos-erdő* (1318: *Makou-erdő*, 1320: *silva Makou* [FöÉ.]). A *Szilas* (1852: C., 1858: K1, 1922: ua. [K2]) dombos szántó, szőlő, a dülő beépített része a mai Ady Endre utca. A *Szilas* az egykor rajta állt szilfákról kapta a nevét, a *szil* (1015: *Scylfa* [OkISz.]) ’Ulmus’ fogazott levelű fa, neve ősi finnugor szavunk, fája a legszebbek közé tartozik Európában. Szintén az ott jellegzetes fafajról nevezték el a *Jegenye*, *Jegénye* (1780: FöÉ., 1852: C., 1857: FöÉ., 1858: K1, 1922: *Jegenye* [K2]) sík rétet, amelyen régebben jegenyefák álltak. Az 1,5 km hosszú *Jegenyési út* (1910: FöÉ.) a prépostsági malomnál kezdődött, és a lovasi határnál végződött. Ugyancsak a jegenyeről ’*Populus nigra*’ (a nyárfák csúcsosan magasra növe, sorfának használatos fajtája; 1239: *jeguna*, 1248: *jegune* [OkISz.]) nevezték el a *Jegenye-rétek* (1857: uo.) határrész. És egy cserje, a *cserszömörce* a névadója az -s helynévképzővel képzett *Szömörccés*, *Szömörccés-mál* (1320: *Zemercesmal*, 1350: *Szemercesmal-hegy* [uo.], 1458: *Zemerches* [H. II: 582], 1539: *Zemerches* [Bedy 63]) domboldalnak. A *cserszömörce* ’*Cotinus coggygria*’ összel élénkpiros levelű cserje, Magyarországon éri el elterjedésének északi határát. A meleg, napfényes helyeket keresi, ezért a száraz, déli lejtőkön telepedett meg, első sorban Zalában és Veszprém megyében gyűjtötték régen. Nevének *cser* előtagja arra utal, hogy a leveléből, kérgéből cserzőanyagot vonnak ki, ezzel készült a híres szattyán és kordován.

A felsőörsi Szömörccésen terült el az alakjáról elnevezett *Háromszögű* (1539: Bedy 63) nevű dülő. Az *Irtás* (1780: *Irtások* [FöÉ.], 1845: ua. [Bedy 98], 1846: *Irtás* [FöÉ.]) régen erdő volt, a *Nagyirtás* (1736: *Nagyirtás* [FöÉ.], 1852: *Nagy irtás* [C.], 1858: K1 és 1922: *Irtás* [K2]) dombos szántó, erdő, legelő. A *Kisirtás* (1844: *Kisirtás* [FöÉ.], 1857:

Kisirtás-dűlők [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331]), 1858: K1 és 1922: *Kis irtás* [K2]) ma sík gyümölcsös, a XIX. században még erdő volt. A Veszprém – Őrs közti úttól keletre fekvő *Gálos-dűlő* (1269: *Gal*, 1320: *Galli* [FöÉ.], 1340: *Galus* [ZO. I: 390], 1780: *Gálos* [FöÉ.], 1852: ua. [C.], 1857: *Gálos-dűlő* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331], 1858: *Gálos* [K1], 1922: ua. [K2]) nevű erdő, ma sík szántó névadója *Gálus*, aki a korábbi birtokosnak, Ányosnak volt az apja. 1857-ben a veszprémi határig ez a legjobb minőségű föld, I. osztályú minősítést kapott. Az említett Ányos is szerepel határnevekben, Ányos földjei közül a mai napig ismert az *Ágyiháza* (1922: K2) vagy *Ányosháza* (ZO. I: 152) néven ismert dűlő, sík szántó. Az *Ányos-kert* (1846: *Ányoskert* [VEML. VII. 1. C. Cs.KU.T.i. 283. sz. i.]) a későbbi *Schmertzing féle Bárókert* (1846: *Bárókert* [FöÉ.]) a veszprémi út mellett volt. Az Aprós-erdőtől, a Köveskút-pusztától délre, az *Oztorunak* (1269: *Strw* [ZO. I: 55], 1318: *Oztrou*, 1320: *Strw* [FöÉ.]) nevezett dűlőn az Ányos családnak volt háza. Őskori kőbaltát találtak itt.

Felsőörs

képeslap (1970)

Forrás: <https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/110512/?list=eyJxdWVyeSI6ICJGZWxzXHUwMTUxXHUwMGY2cnMifQ&img=0>

Zempléni Múzeum, Szerencs

Letöltés ideje: 2019. július 20., 6 óra 48 perc

Régi helynevek őrződtek meg a *Les-hegy* (1269: *Lesheg* [ZO. I: 55], 1449: *Leshyggquurtuul* [H. II: 582]) és a *Les-mező* (1852: *Les mező* [C.], 1857: *Lesmező* [FöÉ.]), a *Kölestarló* (1668: *Kölestarlo* [ZML. IV. 1/g. T-43. Felsőörs Nr. 3]), a *Kecske-köröm* (1740: VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 204), a *Felső-mező* (1740: *Fölső Mező* [uo.]), a *Potyánka* (1740: uo.), a *Szeriüsföldek* (1740: uo.), a *Heringe* (1740: uo.), az *Eklézsia-földje* (1740: *Ecclésia földje*

[uo.]), a *Göbécses* (1740: uo.), a *Padragi Gyalogút* (1740: uo.), a *Kondorföld* (1740: uo.), a *Bud* (1320: *Bwd* [FöÉ.], 1340: *Bud erdő: silvam Bud* [uo.]), a *Cset* (1320: *Cheet* [uo.]), a *Hálóvetőhely* (1340: *Haloueteuhel* [uo.]), valamint a *Dobogó* (1740: VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 204, 1765: FöÉ., 1852: *Föső-Dobogó* [C.], *Ásó-Dobogó*) dombos legelő nevében. A *dobogó* dűlőt egy hídról nevezték el, a híd nevében az első névelem a hangutánzó *dobog* ige származéka. A fahíd a kocsik, szekerek alatt erős *dobogó* hangot hallatott, innen ered az elnevezése.

Több helynév érthetetlen a Batthyányak 1449. évi határjárási jegyzőkönyvében, például a *Bokula* (*Bokwla* [H. II: 582]). Csupán egy-egy forrásból adatolható helynév Felsőörsön a *Pannika* (1740: FöÉ.), a szomszédos település nevével létrejött *Pórfajszi vízköz* (1780: uo.), a *Karsai dűlő* (1815: uo.), a *Farkasok keresztje* (1780: uo.), a *Csepétő* (1857: uo.), a *Csira* (1857: uo.) és a *Dallosné erdeje* (1857: uo.).

A Felsőörs déli részén, a tó felé lejtő lankák éghajlata mindig kedvezett a szőlőnek, az észak-déli lefutású völgyek már az ókortól ideális termőhelyet biztosítottak a szőlőtermesztéshez, a borkultúra meghonosodásához. Az első nyomok a római korból maradtak fenn, villagazdaságok (*villa rustica*) alakultak ki, a régészeti feltárások szerint mintegy 20 hektáron foglalkoztak szőlőműveléssel: a mai *Pesze-dűlőben*, a *Vakola-dűlőben* (1340: vallem *Vacala* [ZO. I: 390]), 1362: *Wacalawelg* [FöÉ.], azaz *Vacala-völgy*, 1668: *Vakola* [ZML. IV. 1/g. T-43. Felsőörs Nr. 3], 1852: ua. [C.], 1857: *Vakola-rétek*, *Vakola-dűlő* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331], 1858: K1 és 1922: *Vakola* [K2]), valamint az *Ányosháza-dűlőben* (ZO. I: 152), továbbá a *Középsok-dűlőben* (VeMR. 90. 19/3., 19/5., 19/7., 23. 1/4). A középkorban a szőlőtelepítés a *Fenyőfő* (1269: *Fennes*, 1347: *Fenyőfő* [uo.], 1486: ua. [H. II: 582]), és a *Berkenye-mál* (I. Alsóörsnél) dűlőkben kezdődött. Az utóbbi összetétel *mál* utótagjának 'napos, déli oldal' a jelentése, a védett domboldal különösen kedvez a szőlőtermesztésnek. 1350-ben Őrsi Miske fia, Pál az alábbiakat írja a veszprémi káptalannak: „Az Őrsi birtokunkon levő *Szemercsmál-hegyet* egészen a *Borzkyuknak* nevezett Kis-hegyig szőlőtelepítésre bérbe adtuk” (FöÉ.). (A *Borzlyuk* nevű határrész neve még a XIX. századból is adatolható, 1846: *Burzlyuk* [uo.]). A török korban olyan nagy volt a pusztulás, hogy a *Berkenye-mál* szőlővidék 1606-ban teljesen kipusztult. A török kiűzése után megkezdődött a szőlő újratelepítése, amellyel új dűlők jöttek létre. A

Csoroszló (1736: *Csoroszkó* [FöÉ.]), *Cseralja* (1645: *Cheralya*, 1736: *Cseralla*, 1857: *Alsócsér* [uo.], *Hágogyöp* (1538: *Hagogyöp* [uo.], 1539: Bedy 63), *Naphegy*, valamint a *Berkenyőce* (XVI. század: FöÉ.), továbbá a Kis-hegy *Új-hegy része* (a Kis-hegyen azt a részt, ahova az erdő alatti területen új szőlőket ültettek, *Új-hegynek* nevezték, 1736: *Ujhegy* [FöÉ.], 1754: *Újhegy* [L. 1997: 304], 1790: ua. [uo.: 319], 1799: ua. [uo.: 325]). A Miskepalotától keletre fekvő *Formó*, *Formó-dűlő* (1736: *Formó* [uo.], 1773: *Formói* Diverticulum, *Formói Szőlők* [ZML. IV. l/g. T-43. Felsőörs], 1795: *Formói-dűlő* [L. 91], 1845: *Formó* [Bedy 98], térképen 1852: ua. [C.], majd 1857: ua. [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331], 1922: *Forino* [K2]). Végül a *Kert-dűlő* (1858: *Kertalyai dűllő* [Dals.], 1780: *Kert mellett* [FöÉ.]). Ide tartozik a *Csiker*, *Csiker-dűlő* (1773: *Cziker diverticulum* [VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 244], térképen 1852: *Csiker* [C.], 1858: K1 és 1922: ua. [K2], 1857: *Csiker dűlő* [FöÉ.], *Csikeri-rétek* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331]) is, és ekkor telepítettek jelentős területen szőlőt a *Pocca*, *Pocca-dűlő* (1773: *Pottza* diverticulum [VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 244], 1852: *Potza* [C.], 1857: *Pottza* [FöÉ.], 1858: *Potcza* [K1], 1922: *Pocza* [K2], 1923: *Potza-dűlő* [VEML. V. 334. FÖ.KJ.i.-L]) nevű dombos helyen, mely ma már beépült. Itt volt a *Bójás* nevű dombos szántó és szőlő terület. A XVIII. század utolsó évtizedében a *Berek-tó* (1790: *Berektó* diverticulum [VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 305]) irtásával már a szabadi (szentkirálysabadjai) határig terjeszkedtek a szőlőbirtokosok. A XIX – XX. században az urasági szőlőkben a lakosság mindig kapott munkát. 1834-ben Oláh János a „Balaton mellyéki tudósítások barátságos levelekben” című cikkében (Tud.Gyűjt. 24) így ír: „Itt a szőlőhegyen, ha valaki keresztülmegyen, és az ő szőlők szerint lyukas pincét (kinyílt ajtajút) talál és hívatlanul bé nem tér, azért dorgálást és szemrehányást nyer.”

A filoxeravész után állították fel az Öreg-hegyen, a *Miske-tetőn* a kőkeresztet. Az *Öreg-hegy* (1786: *Öreghegy* [L. 1997: 316], 1788: ua. [uo.: 317], 1797: ua. [uo.: 324], 1800: ua. [uo.: 325], 1830: ua. [uo.: 347], 1862: ua. [uo.: 439], térképeken 1852: C., 1858: K1, 1922: K2, 1923: FöÉ., 1973: Hnt.) ma már beépül, azelőtt dombos szőlő volt. Ide tartozik a *Partos* nevű dombos szőlő. Ugyancsak kiterjedt szőlők voltak a *Kis-hegy* (1756 és 1759 *Kishegy* [L. 1997: 306], 1771: ua. [uo.: 311], 1797: ua. [uo.: 324], 1830: ua. [uo.: 347], térképeken 1852: C. és 1855: ua. [GL.], 1858: *Kis hegy* [DLo.], 1858: K1,

1863: Csd., 1922: K2 és 1973: *Kishegy* [Hnt.]) lankáin, dombos szőlő volt, mára beépül. Árpád-kori ezüstgombokat találtak itt.

Számos további mikrotoponima is utal a szőlőművelésre, például a *Kert-szőlő* (1736: *Kert szőlő* [FöÉ.]), a *Csik-szőlő* (1750: *Csikszőlő* [uo.]), az *Előszőlő* (1672: uo.), a *Felső-szőlő* (1780: *Felsőszőlő* [uo.]) és a *Fő-szőlők* (1740 és 1857: *Főszőlők* [uo.], térképen 1852: ua. [C.], majd 1858: „Az Felső-Örsi határban a *Főszőlők alatti dűlő*” [FöÉ.], 1922: *Főszőlők* [K2], 1923: ua. [VEML. V. 334. FÖ.KJ.i.-L]). Római kori falmaradványok kerültek itt elő, a római kori pénzek a plébánia helytörténeti gyűjteményében vannak. A *Kerítés*, *Kerítés* (1790: *Kerettes* [FöÉ.], 1844: *Kerítés* [uo.], 1922: ua. [K2]) sík szántó és szőlő élősvénnyel volt bekerítve, erről kapta a nevét. A *Vörös-domb* (1682: *Vörös* [FöÉ.], 1668: *Vörös* [ZML. IV. l/g. T-43. Felsőörs Nr. 3], 1857: *Vörösdomb-dűlő* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331]) a templomtól északra elterülő dombos szántót és szőlőt vörös színű talajáról nevezték el. A *Hegyalja* (1863: ua. [Csd.]) sík szőlő, 1981 előtt szántó volt. A *Szökcsér*, *Szökcsértő* nevű szőlőterület (1439 k: *Zerchekthew* [R. 1996: 65], 1470: ua. [uo.: 51], 1636: *Szökory* [FöÉ.], 1681: *Szökcsértő-hegy* [uo.], 1852: *Szökcsér Wgt* [*Wein Garten*] [DAI.], 1858: *Szökcsér* [DAls.], 1902: ua. [J.]) nevének alapja egy szökcső, ugránczó bogár régi neve, különösen sok lehetett itt a mezei tücsök. A *Hosszú* (1478: *Hwzywbeli* [Hosszúbéli], *Hwzywbeliwth* [Hosszúbéli út] [R. 1996: 50], 1852: *Hosszu*, 1857: *Hosszi* [FöÉ.], 1858: K1, 1922: *Hosszúdűlő* [K2]) sík szőlő, 1981 előtt szántó volt. Kb. 800–900 m hosszú, innen a neve.

A *berek* (< szláv 'part') vizes lapály, nedves rét, folyók mellékét ellepő, sűrű bokrokból álló cserjés, ingoványos bozotos vagy mocsaras, nádas liget neve. Felsőörsön is számos helynevet alkottak vele; vö. *Berek-tó*, illetve *Bereknyom* (1846: FöÉ.), Örsi Mátyásnak és fiainak *Bogárberke* (1318: *Bugarberke* [ZO. I. 151]) elnevezésű birtoka a *Zelgya* (1318: FöÉ.) nevű földtől keletre kezdődött, továbbá *Berektű* (1857: VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331, 1922: K2) nevű sík szántó. A *Csóra* nevű utca (1846: uo. 283) neve arra utal, hogy a valaha sík szántó, *Csóra* (1857: ua. [uo. 331], 1852: C. és 1858: *Csóra* [K1], 1922: ua. [K2]) később már az azonos nevű dűlő beépített része. Itt volt a *Csórai főső kút* és a *Csórai ásó kút*. A *Papantal* (1668: *Pap Antalban*, az kit más névvel hívnak *Csucsos-földnek* [ZML. IV. l/g. T-43. Felsőörs Nr. 3], 1845: *Papantal*

[Bedy 98], 1857: ua. [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331], 1852: *Papantal* [C.], 1858: *Pap Antal* [K1]), 1922-ben ez a *Főszőlők alja* (K2) nevű sík szántó. Nevét az Antal családból származó református papról, egykori tulajdonosáról kapta. Régi, római település volt itt, falmaradványok kerültek elő. A *Czinege-hegy* (1740: *Czinege-hegy* [VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 204], 1765: *Czinegehegy*, 1846: *Czinege* [FőÉ.], 1852: ua. [C.], 1857: *Czinegedülő* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331]) madárnévvel kapta a nevét. A *Cigány-dombon* (1846: *Czigány-hegy* [uo. 283]) öt ház volt.

A település régi útjai közé tartozott a *Hadiút* (1402: *hodut* [FőÉ.]), a *Paloznaki nagy út* (1449: *Palaznaqui-nagwt* [H. II: 582]), a *Fajsi nagyút* (1449: *Faychynogwt* [uo.]), a *Csordaút* (1449: *Churdwt* [uo.]), és volt egy *Negyútköze* (1449: *Nyghutkwzy* [uo.]) rész is. A *Vár útja* (1780: *Vár uttya* [ZO. I: 151]), 1852: *Vár úttya* [C.]) sík szántón vezetett, valószínűleg a Miskepalota felé. A *Sató-út* (1318: *Souhtwth*, 1340: *Sahtwt* [FőÉ.]), azaz mélyút körül az Örsi-családnak volt birtoka. A *csapás* állathajtó út, szerepelt is *Csapás* (1857: uo.), a Köveskút és a Kis-irtás dűlők közötti *Nagy csapás*, *Kelő-réti csapás*, valamint *Új-kúti csapás* az oklevelekben. A *Fő utca* az Alsőörs–Lovas és Veszprém közötti műútnak a falun keresztülhaladó szakasza. Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai között olvasható a Felsőörsön lévő régi összekötő vonal helyetti, (Veszprém és Füred között) a Nosztori-völgyön át új összekötő vonal létesítése (Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyve. 1886.12.01 – 396 ügyiratszám. ZML. IV. 402). A nagyobb településekhez vezető utakat a városnevekkel jelölték, ilyen volt 1857-ben a *Füredi-út* és a *Weszprémi út* (FőÉ.), jóval korábbi út volt a *Keresztút* (1340: *Kerestwt* [uo.]) és a *Magyaros út* (1780: uo.). Az 1910. december 10-i közgyűlésen rendezték a község utchálózatát, megadták az utca nevét, kezdetét és végét, valamint pontos hosszát (FőÉ.). Az *Erdei út* kezdődött a Partos-tetőt érintő Balatonalmádi és Vörösberény felé vezető vicinális utcánál, és végződött a Szentkirályszabadja felé vezető vicinális-út Pityorka-dűlőn átvezető részén. Hossza 1,0 km. Volt egy másik *Erdei út* is, amely a Köves-utca végén (a Heller-féle háznál) és a Liliomtónál kezdődött, és a felsőörsi határnál végződött. Hossza 1,5 km. A *Kishegyi út* a Csáva utca végétől, vagyis idős Steinbach János házánál kezdődött, és a Kis-hegyen átvezetve tartott a lovasi határig. Hossza 1,5 km. Az *Újhelyi út* kezdődött a *Ruzsa utca* végétől, vagyis Ruzsa János házától, s végződött

Kaszás Dániel földjeinél. Hossza 0,25 km. A *Dögtéri út* az Árok utcánál kezdődött, és a dögtérnél végződött, hossza 0,2 km. A *Szabadi-dűlő* kezdődött a törvényhatósági útnál, és végződött a dűlő végén. Hossza 1,0 km. Az 1950-es években volt egy *Szabadnép utca* (uo.), több kúttal.

Az *Eresztvény* (1340: *Eresteuen* [FőÉ.], 1740: *Eresztvény* [VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 204]) a falu alatt terül el, neve az *ereszt* alapszóból származik, abból alakult *-vény* képzővel. Az alapszó jelentése 'sarjad, sarjadzik, hajt', az *eresztvény* szó jelentése 1. fiatal, sűrűn bokros erdő, 2. teknőszerű völgy. A Czuczor–Fogarasi szótárban „Oly fiatal erdő, mely a kivágott fák gyökereiből sarjadzik fel”. Gyakori régi oklevelekben 'erdő', 'liget' értelemben, 1231: *eres-tuen* (OkI Sz.). Régi helynév Felsőörsön a *Lábas-erdő* (1269: *Labasheg* [ZO. I: 55], 1765 és 1768: *Lábaserdő* [L. 1997: 308, 309], 1857: *Lábaserdő* [FőÉ.]), és a *Virágos-mező* (1740: *Virágos Mező* avagy *mezőre dűlő* [V.k.h.h.lkv. 1740: Nr. 103.]), valamint a *Kaszástető* (1449: *Casastethu* [H. II: 582]). A *Rozsos* (1922: K2) dombos erdő a Rozsos családnak volt a birtoka. A *Pityorka* (1780: FőÉ., 1852: C., 1857: FőÉ. és 1858: *Pityorka* [K1], 1860: *Pityorka*, *Pityorkai-csapás* [FőÉ.], 1922: *Pityorka* [K2]) dombos szántóföld. A *Felső-hegy* (1780: *Fölsőhegy* [FőÉ.], 1852: *Felsőhegy* [C.], 1857: FőÉ., 1858: K1, 1922: ua. [K2]) dombos erdő. A Vakolához tartozik a *Kelő-rét* nevű szántó, rét, a *Kisperjés* korábban külterületi határrész, dűlő volt. A *Megye-hegyi* dolomit formáció képződése idején és helyén a Tethys alig néhány méteres vízmélységével az ösöceán árapály övezetébe tartozott.

A *Káptalani-földek* (1922: K2) sík szántót 1131-ben Fila adományozta a veszprémi székeskáptalannak, 1920-ban zselléreknek osztották ki. A *Déllő* (1668: *Düllő*, 1780: *Déllő*, 1857: *Déllő*, *Déli-rétek* [FőÉ.], 1922: *Déllő* [K2]) dombos legelő a legelőre kihajtott állatok delelője, déli pihenőhelye. Régi helynév a *Zsijat*, *Zsiát* (1668: *Siát* [ZML. IV. l/g. T-43. Felsőörs Nr. 3], 1682: *Siát* [FőÉ.], 1852: *Zsiát* [C.], 1857: *Zsiát* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331], 1922: ua. [K2]), a sík gyümölcsös 1979 előtt szántó volt. Az *Aprós* (1852: *Aprós dűlők* [C.], 1857: *Aprós* [FőÉ.], 1858: *Aprosi dűllő* [DAIs.], 1922: *Aprós* [K2]) dombos erdő. Személyneves helynév a *Kozma* (1760: *Kozmatelek* [FőÉ.], 1780: *Kozmai dűlő* [uo.]), sík szántót jelöl. Az *Asztag-hely* (1780: *Asztaghely* [uo.], 1852: *Asztaghej* [C.], 1857: *Asztaghely* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331], 1858: K1, 1922: ua. [K2]) ugyancsak sík szántó, régen a gazdák ide hordták össze a csépelendő

gabonát. Római kori leletek kerültek elő itt a földből. A szláv eredetű *asztag* szó jelentése: szabadban tárolt, fáradtságos munkával tartósan összerakott, cséplésre vagy nyomtatásra váró gabona. Az asztagrakás célja az volt, hogy a kévében betakarított szálás gabonát a romlástól megóvja. Ma már nem látni asztagokat a földeken, mert az aratógép rögtön ki is csépli a gabonaszemeket.

Az *Égés* dombos szántó, erdő, legelő, a névadási szemlélet háttere az, hogy talaja sülevényes. Az *Ürge-hegy* (1857: *Ürgehegy* [FöÉ.]) dombos szántó, erdő, sok ürge tanyázott itt. A *Nagy-mező* (1852: *Nagy Mező* [C.], 1855: ua. [GL.], 1858: *Nagy mezzó* [DLo.], 1922: *Nagy mező* [K2]) ugyancsak dombos szántó, részben erdő. Az úgynevezett *Polétár-fődek*, *Prolétár-fődek* szintén dombos szántóterület, az I. világháború után kiosztott földek közé tartozik. A *Kódis-telek* (1780: *Koldustelekek* [FöÉ.], 1845: *Kódis-telek* [Bedy 98], 1852: ua. [C.], 1857: *Koldustelekek* [FöÉ.], 1922: ua. [K2]) sík szántó, a tanítóknak volt itt földje. Az *Agyaggödör* (1857: *Agyaglyuk* [FöÉ.]) agyagos terület, tapasztáshoz, sározáshoz innen vitték a földet.

Egykori ipari tevékenységre utal a *Hamuház* sík szántó, rét neve, régen hamuzsirt égettek, hamulúgot főztek itt. A *Lucernás* (1858: *Luczernás* [DAls.], 1922: *Lucernás* [K2]) sík szántó, kiváló termőföld, az *Úthely* (1922: *Uthely* [K2]) sík szántó. A *Kerek-erdő* dombos erdőt alakjáról nevezték el. Méretre utal megkülönböztető jelzővel a *Nagy-völgy* (1269: *Noguelg* [FöÉ.]), és a *Kis-völgy* (1857: *Kisvölgy* (VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331)) neve is. A *Bacsó-hídról* (1845: *Bacsonhid* [Bedy 98], 1857: *Bacsóhidi-dűlő* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331]) dűlőt nevezték el, az alsóörsi és Öreg-hegyi utak közötti terület neve.

1860. február 17-én az állattartók panaszokkal álltak elő, a jobbágyok marháinak itatására az *Újkutat* (1857: *Újkút, Újkúti dűlő* [FöÉ.]) és a *Peszeipatakot* jelölték ki. „A Peszeipatak nyáridőn – így pl. az elmúlt nyáron is! – teljesen kiszáradt, így marháink a vízhiány miatt elveszésnek vannak kitéve!” (FöÉ.). Korábban a *Peszei-víz* és a *Kopaszhegy* alatti források szolgálták a tehen és sertéscsordák itatására, de ezek a nemesi közbirtokosság és a prépostság újonnan kapott földjeire kerültek. A II. világháború után, az 1950-es években komoly gond volt a községben az ivóvíz biztosítása. A *Szabadnép utcai zárt és kerek kutat* annak ellenére, hogy 1954-ben 650 forintért a községi tanács rendbe hozatta, használni nem lehetett. A

Szabadnép utcában lévő ún. *Forrás-kút* is használhatatlan volt, bár sokan hordtak innen vizet permetezésre és egyéb célokra. Azonban a sok belemeregetett piszkos edénytől, valamint a benne fürdő libáktól a víz állandóan piszkos volt. Korábban volt elég forráskút Felsőörsön, nem volt vízhiány. Rendelkezésre állt a *Fő-kúti* sudaras, valamint *Fő-kúti „merittős” kút*, a *Főszégi huzós kút*, a *Vágóhídi-kút*, a *Porzsa-kút*, más néven *Bagiféle kút*, amelyet egykori tulajdonosáról neveztek el, hasonlóan személyneves a *Lengyel-féle csigáskút*, a kút telkének tulajdonosáról, továbbá a *Csórói főső kút*, illetve a *Csórói ásó kút*. A *Köves-kút* (1858: K1, 1922: K2) a Kövess család birtoka volt, az ottani *Köveskúti -kút* vizét régen járgánnyal húzták, később már villanymotor hajtotta. A *Peszeji-kút* faragott kővel kirakott forráskút, a *Pityorkai-kút* sudaras kút volt. A *Petre-kút* társneve a *Püspökségi-kút*. A *Zsebeházi-kút* szentgáli illetőségű család szőlejében lévő forráskút volt, az *Al-kút*, *Ákut*, *Alkut* (1852: C.) dombos szántón volt az *Ákut*, *Alkut* faragott kővel kirakott forráskút. A *Stájnbah-féle kút* Steinbach nevű tulajdonos földjén volt. És végül használták még az *Aranyos-kút* (1902: *Aranyos-kut forrás* [J.]) nevű forrást, amelyre törpevízművet építettek. A *Kis-völgyi-forrás* táplálja a Séd (hivatalos neve Lovasi-séd) nevű vízfolyást. A volt Köves-utca végén feküdt a *Liliom-tó* (1910: FöÉ.) nevű vízállás. A *Kopácsi-árok* az esővizet vezette le a Kopácsy család szőleje mellett, az *Oroszi-árok* pedig az Oroszi család szőlejénél.

Felsőörs – Öreghegy
képeslap (1945 előtt)

Forrás: <https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/28833/?list=eyJxdWVyeSI6ICJGZWxzXHUwMTUxXHUwMGY2cnMifQ&img=0>

Zempléni Múzeum, Szerencs

Letöltés ideje: 2019. július 20., 6 óra 55 perc

Számos keresztet állítottak fel a faluban. A *Köves-kúti kereszt* vagy *Köveskút-pusztai kereszt* feszületet Kövess prépost emeltette annak emlékére, hogy vizet találtak, és kutat létesítettek itt. A *Temetői kereszt* helyén 1966-ig fakereszt állt. A temető közepén vörös homokkőből készült kereszt van vasöntvény korpusszal, felirata: „Köves János prépost 1872”. A *Bezerédi-keresztet* Bezerédj Gyula és felesége 1862-ben a veszprémi országútra dülő (1740: *országúttárára dülő* [VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 204], 1902: *Országúti dülő* [J.]) földjükre állíttatta, fakereszt volt. A *Forintos-kereszt* vörös homokkőből készült, Forintos nevű kanonok emeltette 1880-ban. A *Szilasi kereszt* vagy *Búzer-kereszt* kőből készült, nevét egyrészt arról a falurésztől kapta, amelyben áll, másrészt állíttatójáról, Oroszi Imre hitveséről, Búzer Éváról kapta. A *Vas András keresztjét* ugyancsak állíttatójáról nevezték el. A *Rozsos-kereszt* esetében szintén ez történt, Rozsos Károly 1862 körül állíttatta, 1978-ban felújították. A *Talján-kereszt*, *Taliján-kereszt* állítása pedig Tallián Lázár veszprémi kanonok, címzetes püspök nevéhez fűződik, 1870-ben vörös homokkőből készíttette fém korpusszal. A kereszt körül elterülő szőlőt a rajta lévő épületekkel a veszprémi papnevelő intézetre hagyta, innen ered *Szemináriumi kereszt* neve. A *Hősök keresztje* az I. világháborúban elesett felsőörsiek emlékére közadakozásból, a préposti kúria előtti téren, 1921-ben állított kereszt. Az egyszerű kőkereszt formájú emlékművet Nagy János veszprémi és Győri Miklós balatonalmádi kőfaragók készíttették. Eredetileg a kereszt felirata ennyi volt: „Föltámadunk! Az 1914 – 1918 világháborúban meghalt felsőörsi hősök emlékére emelték a r. kat. ifjúság közreműködésével a jószívű adakozók. 1921.” Az áldozatok neveit majd csak 1938-ban vésette fel a kereszt jobb és bal oldalára Horváth Lajos prépost (VEML. V. 334. FÖ.KJ.i.-L). Eredeti helyéről, a préposti kúria előtti térről, a községen áthaladó műút építése miatt, 1961-ben áthelyezték a templom elé.

A *Prépost-kert* mellett van a *Katolikus Templom* műemlék. A Balaton-környék legjelentősebb román kori épülete, a felsőörsi prépostsági templom 1200-as évekbeli építtetői híres magyar főnemesi család, a Batthyányak ősei, akik a nevüket viselő Miske-tetőn

(l. fent) palotát is építtettek. Nyugati homlokzati tornyos, templomtere háromhajós, dongaboltozatos, amelyhez félköríves szentély-apszis csatlakozik. Azon a dombon, ahol a templom áll, a XI – XII. században temető volt. A prépostsági templomhoz egykor hatalmas birtok, önálló gazdaság (erre utal a prépostsági jelző) tartozott. Ennek szép épített emléke a barokk stílusú *Prépostsági Kúria*, *Plébánia* vagy *Prépostház*, az 1700-as években épült *majorsági terményraktár* (ma ismertebb nevén *Prevics-ház*), és a Veszprémi Érsekség részére misebort előállító *vincellérház* és *borospince*. A *Templomkert* park, a *Hősök kertje* [*Szabadság tér*] területén emlékfák voltak, egy részük kipusztult. A *Köves-kastélyt* tulajdonosáról nevezték el, hozzá tartozik a *Kastélykert* park. Az *Iskola tér* régi nevén *Prépostságimajor*, ma *Dózsa György tér*. A *Parókia* épülete a református lelkészi hivatal és lelkészlakás. A *Református templom* a XIX. század végén épült klasszicista stílusban, belseje egyszerű, puritán. Úrasztala (márvány), orgona, szószék, Mózes-pad és padosorok alkotják a berendezést.

Az Öreg-hegyre és az Ürge-hegyre vezető utak közti határrész a *Tilos-erdő* (1780: *Tilos* [FöÉ.], 1857: *Tilos-dülő* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331], 1902: *Tilosoldal* [J.]) a nevét növendékerdő korában kapta, amikor ott a fagyűjtést, legeltetést megtiltották. A *Főszög* a régi település északra eső fele. Az *Új-kúti-dülő* (1922: K2) sík szántó. A területén máig meglévő sudaras kútról kapta a nevét. A *Borsó-föld*, *Borsóföd* (1852: *Borsóföld* [C.], 1845: ua. [Bedy 98], 1846: ua. [FöÉ.], 1857: ua. [uo.]) sík szántó. Köves talaja miatt leginkább csak borsótermesztésre alkalmas. A *Sorompó* sík szántó, a Köveskút-pusztára vezető utat lezáró sorompóról nevezték el. Az 1945. április 23-án megalakult felsőörsi földosztó bizottság döntése értelmében az erdők és a legelők a község tulajdonába kerültek (összesen: 202 k.hold). A 146 k. hold szántóból, kertből és rétből mindössze 42 k. holdat koboztak el a *Fánk* (1845: *Fánk* [Bedy 98], 1846: ua. [FöÉ.], 1857: ua. [uo.], 1858: *Fang* [K1], 1922: *Fánk* [K2]) és a *Déllő* dűlőkben, valamint a *Köveskút-pusztai* határrészben. A *Köveskút-pusztá*, illetve *Köves-féle pusztá* (1973: *Köveskútpusztá* [Hnt.]) később tsz-major volt. Az *Új-major* más néven *Téeszmajor*.

HIVATKOZÁSOK ÉS IRODALOM

- Bedy = Bedy Vince: *A felsőörsi prépostság története*. A Veszprémi Egyházmegye múltjából 3. Veszprém, 1934.
 C. = 1852 k. készült kataszteri térkép vázlat (croquis) (VeMFN.).
 Cs. = Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I – III., V.* Budapest, 1890 – 1913.
 Csd. = *Csopak dűlői az 1863. évi határvázrajzon*. In: L. 1997: 368.

- DAI. = *Dorf Alsó Örs in Ungarn, 1852.* MOL - Térképtár [S 78 300. téka Alsóörs 001-003].
- DAIs. = *Dorf Alsó Eörs in Ungarn, 1858.* MOL - Térképtár [S 78 300. téka Alsóörs 004-021].
- DLo. = *Dorf Lovas in Ungarn, 1858.* MOL – Térképtár [S 78 315. téka Lovas 004-020].
- ÉP. = Veress D. Csaba: *Az évezredes Paloznak. Egy Balaton-melléki falu története a kezdetektől napjainkig.* Veszprém, 1993.
- Fényes = Fényes Elek: *Magyarország geográfiai szótára, melyhez minden város, falu és pusztá betűrendben körülményesen leíratik. I – IV.* Pesten, 1851.
- FNESz. = Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II.* Budapest, 1988.
- FőÉ. = Veress D. Csaba: *Felsőörs évszázadai. A község története a kezdetektől.* Veszprém, 1992.
- GL. = *Gemeinde Lovas in Ungarn, 1855.* MOL – Térképtár [S 78 315. téka Lovas 001-003].
- H. = Holub József: *Zala megye története a középkorban II. Zala megye községeinek története I – IV.* kézirat, 1929.
- Hnt. = *Magyarország helységnevtára 1973.*
- J. = Jankó János: *A Balaton-melléki lakosság néprajza.* Budapest, 1902. Helynevek: 33 – 89.
- K1 = *1858-ban készült színes kataszteri térkép (VeML. [Örvényesé: ZML., Pécselyé MOL.]).*
- K2 = *1922-ben készült kataszteri térkép (VeMFN.).*
- L. = Lichtneckert András: *A Balatonfüred–csopaki borvidék története.* Veszprém, 1990.
- L. 1997 = *Csopak története.* Szerk. Lichtneckert András. Veszprém.
- OkI Sz. = Szamota István Zolnai Gyula: *Magyar Oklevél–szótár.* Budapest, 1902 – 1906.
- R. 1996 = Rainer Pál: *Középkor.* In: Lichtneckert András (szerk.): *Alsóörs története.* 35 – 66. Veszprém.
- TudGyűjt. = *Tudományos Gyűjtemény.* Pest, 1817 – 1841.
- Ve. = Veress D. Csaba: *Veszprémfajsz története. A kezdetektől napjainkig.* Veszprém, 1994.
- VeML. = *Veszprém Megyei Levéltár.* Veszprém.
- VeMR. = Éri István szerk.: *Veszprém megye régészeti topográfiája II. A Veszprémi járás.* Budapest, 1969.
- Vk.hh.jkv. = *VeML. Veszprémi káptalan hiteleshelyi jegyzőkönyvei.* Veszprém.
- Vk.m.lt. = *Veszprémi káptalan magánlevéltára.*
- VR. = Kumorovitz Bernát: *Veszprémi regeszták (1301 – 1387).* Budapest, 1953.
- ZO. = *Zala vármegye története. Oklevéltár.* Szerk.: Nagy Imre, Véghely Dezső, Nagy Gyula. I–II. Budapest, 1886 – 1890.
- ZML. = *Zala Megyei Levéltár.* Zalaegerszeg.

Felsőrs – Dózsa tér, római katolikus volt prépostsági templom. (A felvétel 1970 körül készült.)